

обов'язковості відпрацювання в державному секторі протягом трьох років у разі навчання осіб за державним замовленням, а також розробити й прийняти новий нормативний акт про працевлаштування випускників закладів вищої освіти, підготовка яких здійснювалася за державним замовленням, в якому передбачити механізм визначення й відшкодування такими випускниками вартості навчання в разі порушення ними умов угоди про працевлаштування, у випадках відрахування чи переведення студентів із бюджетної форми навчання на контрактну, а також запровадити механізм контролю за відпрацюванням випускниками протягом трьох років після закінчення навчання.

3.3. Науково-технічна компонента у контексті економічної безпеки України

У період переходу України до інноваційної моделі економіки, державою повинно бути створено такі ресурсні умови, які забезпечать її відносно стрімкий та сталий темп розвитку (sustainable development). У свою чергу, сталий розвиток – це динамічна рівновага, що зумовлена позитивною динамікою процесів у складних соціально-економічних системах.

Як відомо, на розвиток національної економіки в бажаному напрямку безпосередньо впливає динамічний прогрес наукової та науково-технічної сфер, що забезпечується ефективною державною політикою, яка повинна бути спроможною зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати конкурентоспроможність держави за допомогою збереження й нарощування наукового та науково-технічного потенціалу.

Вивченню проблем у сфері економічної безпеки та інновацій, впливу науково-технологічної діяльності на рівень, темпи і механізм економічного зростання, рівень економічної безпеки діяльності суб'єктів господарювання та економіки країн у цілому присвячені праці учених: Е. М Білоусова, А. Гальчинського, М. Еклунда, Д. В. За-

дихайла О. С. Кириченко, М. Єрмошенко, М. Крондратьєва, А.І. Сухорукова, В. Семиноженко, О. Олейнікова, М. Фрідмена, В. Федоренко, Л.С. Шевченко, Й. А. Шумпетера та ін.

Підвищена увага науковців до питання економічної безпеки зумовлена тим, що саме вона є найвагомішою складовою національної безпеки. Проте поняття «економічна безпека» ввійшло в науковий обіг в Україні не раніше 1994 р. і серед учених поки що не існує єдиної обґрунтованої точки зору щодо нього як наукової категорії, складових, які мають своє самостійне практичне, теоретичне й методологічне значення.

Вважаємо за доцільне розглянути підходи, що базуються на домінанті вивчення економічної безпеки як складової національної безпеки, а також зупинитися на розумінні її структурованості.

Так, А. І. Сухоруков поняття «економічна безпека держави» трактує як сукупність умов, за яких забезпечується захист національних економічних інтересів, можливість утримання параметрів економіки в межах нормативних значень, здатність економіки задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги на світових ринках.

Науковець виокремлює взаємопов'язані структурні елементи економічної безпеки:

- макроекономічна безпека,
- інвестиційна безпека,
- інноваційна безпека (стан розвитку економіки, що дозволяє генерувати якісні зрушення у виробництві, протистояти зовнішнім технологічним загрозам і забезпечувати конкурентоспроможність на світовому ринку технологій)
- фінансова безпека,
- енергетична безпека,
- продовольча безпека,
- зовнішньоторговельна безпека,
- соціальна безпека,
- демографічна безпека.

Більш того, вчений зазначає, що ці складники можна поділити на складники другого рівня, наприклад, фінансова безпека включає питання безпеки у таких сферах, як бюджетна, управління боргами держави, податкова, банківська, валютна, функціонування фондового ринку та небанківського фінансового сектору¹.

У свою чергу, Е. М. Білоусов пропонує авторське визначення терміна економічна безпека – це такий стан економіки, який підтримує та дає можливість реалізувати економічні інтереси об'єкта, сприяє підтриманню і підвищенню стабільності (стійкості) в соціально-економічній та військово-політичній, екологічній, правовій сферах та забезпечує незалежність від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз².

Науковець пропонує наступну структуру економічної безпеки:

- макроекономічна безпека,
- фінансова безпека (бюджетна, банківська, валютна, фондова, страхова, грошово-кредитна),
- інформаційна безпека,
- зовнішньоекономічна безпека,
- інвестиційна безпека, інноваційна безпека,
- енергетична безпека,
- виробнича безпека,
- соціальна та демографічна (демографічна, безпека життєвого рівня та соціального захисту населення),
- продовольча безпека,
- екологічна безпека³.

Автор акцентує, що у національній правовій доктрині на сьогоднішній день превалює точка зору щодо безпосереднього впливу інновацій, інноваційних процесів й інноваційних відносин на економічну безпеку держави і необхідності виділення з її складу окремого

¹ Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3(28). С. 7.

² Білоусов Є. М. Щодо визначення поняття «економічна безпека». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9–1. С. 101.

³ Білоусов Є. М. Сутнісні характеристики та співвідношення понять «економічна безпека держави», «економічна безпека регіону», «економічна безпека підприємства». *Право та інновації*. 2014. № 1–2 (5–6). С. 22.

елементу – інноваційної безпеки. З огляду на це, науковець пропонує розроблення Закону України «Про інноваційну безпеку», що регулював би відносини в сфері забезпечення інноваційної безпеки країни¹.

Слід відмітити, що повну структуру економічної безпеки розглядає незначна кількість науковців, більшість веде мову про її одиничні елементи зазначаючи при цьому на необхідності їх виокремлення. Звісно, це частіш за все пояснюється специфікою наукових інтересів дослідників.

Так, А. Семенишин виділяє інноваційно-технологічну безпеку, оскільки сферу його наукових інтересів становить правове забезпечення оборонно-промислового комплексу.

У той же час А. Денисов технологічну безпеку розглядає як самостійне поняття, а не частину економічної безпеки. Науковець наводить власне визначення поняття «економічна безпека» – результат діяльності держави, суб'єктів організаційно-господарських повноважень та самих суб'єктів господарювання, що адресно спрямована на ключові об'єкти функціонування та розвитку національної економічної системи, забезпечення її необхідними факторами виробництва та організаційно-господарського впливу з боку держави, що нейтралізує або долає широке коло внутрішніх та зовнішніх загроз такому функціонуванню².

Наведена позиція є такою, що вирізняється із загального розуміння економічної безпеки, оскільки економічна безпека взагалі, як би її не трактували, – стан об'єкта, але ніяк не результат.

У колективній монографії за редакцією Л.С. Шевченко, Г. Ю. Дарнопих відмічає, що економічна безпека держави означає захищеність усіх рівнів економіки країни від небезпечних дій, що можуть бути як наслідком свідомого впливу будь-якого чинника, так і стихійним впливом ринкових сил. Автори пропонують взагалі розглядати її як найважливішу якісну характеристику економічної системи, що ви-

¹ Концептуальні засади правового забезпечення інноваційної політики України : монографія / Д. В. Задихайло, Г. П. Клімова, Л. С. Шевченко та ін. ; за ред. Д. В. Задихайла. Харків : Право, 2014. С. 57.

² Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави : монографія. Харків : Юрайт, 2017. С. 79–80.

значає здатність підтримувати послідовну реалізацію національно-державних інтересів, стійку дієздатність господарських суб'єктів, нормальні умови життєдіяльності населення.

Вони виокремлюють такі основні внутрішні складові економічної безпеки:

- енергетична та ресурсно-сировинна безпека держави,
- науково-технологічна (інноваційна) безпека,
- інвестиційна безпека,
- фінансова безпека,
- продовольча безпека,
- безпека людського розвитку.

Науковці відмічають, що у наукових працях терміни «науково-технологічна безпека» та «інноваційна безпека» вживаються як взаємодоповнюючі або тотожні, додаючи що, термін «інноваційна безпека» є більш адекватним умовам сьогодення, оскільки підкреслює зазначену властивість системи¹. Щоправда, вони оперують у тексті науковою конструкцією – «науково-технологічна (інноваційна) безпека».

Як бачимо, на наукових теренах існує такий плюралізм визначень та підходів до розуміння і структури економічної безпеки, як наслідок, на законодавчому рівні складається аналогічна ситуація, тобто законодавчий підхід є доволі неоднозначним.

Так, у Законі України «Про основи національної безпеки України» національна безпека визначена як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, *освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики*, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та

¹ Шевченко Л. С. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко та ін. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2010/Shevchenko_2009.pdf.

пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, *інвестиційної політики*,... та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

У ст. 8 цього ж Закону основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в *економічній сфері* названо:

- забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;
- прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;
- та інші.

В *науково-технологічній сфері* визначено:

- посилення державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки як основи створення високих технологій та забезпечення переходу економіки на інноваційну модель розвитку, створення ефективної системи інноваційної діяльності в Україні;
- поетапне збільшення обсягів бюджетних видатків на розвиток освіти і науки, створення умов для широкого залучення в науково-технічну сферу позабюджетних асигнувань;
- створення економічних і суспільно-політичних умов для підвищення соціального статусу наукової та технічної інтелігенції;
- забезпечення необхідних умов для реалізації прав інтелектуальної власності¹.

Як вбачається, напрями державної політики майже дублюються у двох окреслених сферах, а ось поняття економічна безпека, інноваційна безпека взагалі не зустрічаються. Більше того, навіть після затвердження Стратегії національної безпеки від 26 травня 2015 року

¹ Про основи національної безпеки України: Закон України №964-IV від 19.06.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 351.

№ 287/2015¹, в якій хоча і мимохідь, але в основних напрямках державної політики національної безпеки України приділена увага забезпеченню економічної безпеки, не були внесені зміни до акта.

Натомість законодавець у згаданому законі застосовує такі не тотожні дефініції та категорії, як інтереси у сферах освіти та науки, науково-технічна й інноваційна політики, національна безпека в науково-технологічній сфері, науково-технічна безпека.

Якщо можна так сказати, більш поширеним є виокремлення законодавцем науково-технологічної безпеки. Цей термін застосовується у більшості законодавчих актів, але не як структурний елемент економічної безпеки.

Так, в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки у 2013 р.² вперше використано поняття «інвестиційно-інноваційна безпека» – стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості.

До цього моменту законодавець застосовував два окремих поняття «інвестиційна безпека» та «інноваційна безпека».

Враховуючи вищевикладене, на наш погляд, доцільно структурним елементом економічної безпеки держави визнати науково-технічну безпеку та за принципом виділення складників другого рівня, запропонованим А.І. Сухоруковим³ (в якому фінансова безпека включає питання безпеки у бюджетній сфері, банківській та ін.), відокремлювати інноваційну і технологічну безпеки (рис. 1).

¹ Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України №287/2015 від 26.05.2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 43 (09.06.2015). Ст. 1353.

² «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

³ Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави. Стратегічні пріоритети. 2013. № 3(28).

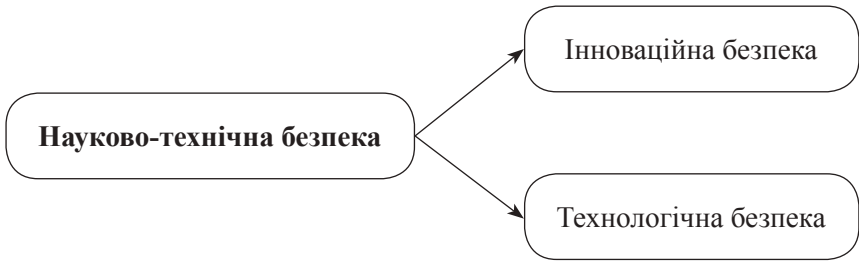

Рис. 1. Структура науково-технічної безпеки у складі економічної безпеки держави

Слід додати, що такий вагомий структурний елемент економічної безпеки держави, як науково-технічна безпека залишається поза увагою. Застосування різноманітних нетотожних категорій, а саме науково-технологічна, інноваційно-технологічна, інвестиційно-інноваційна, науково-технологічна (інноваційна) безпеки та ін., як в науці, так і в законодавстві є неприпустимим, оскільки це призводить до невизначеності єдиного кола суспільних відносин, які повинні бути врегульовані й захищені від ризиків розбалансованості й дестабілізації.

У своєму дослідженні змісту інноваційної та науково-технічної політики В. В. Мельников, влучно відмічає, що в сучасному світі поняття «науково-технічна» і «інноваційна політика не синоніми».

Автор наводить завдання, методи і інструменти науково-технічної й інноваційної політики, свідомо розмежовуючи їх, щоб показати відмінність об'єктів регулювання та використовуваних регуляцій. І хоча деякі методи, зокрема, захист прав інтелектуальної власності, або інструменти, наприклад, податкові пільги, можуть збігатися, їх дія на об'єкт регулювання проявляється по-різному і переслідує досягнення відмінних цілей. (табл. 1)

Зрозуміло, законодавчий плюралізм структурного конструювання національної й економічної безпеки призводить до відсутності результативної політики у науково-технічній сфері, це у свою чергу, створює такі загрози, як втрата пріоритетів науково-технологічної політики; руйнування науково-технологічного потенціалу, зниження ефектив-

ності впровадження результатів науково-технічної діяльності у контексті реалізації національних інтересів; збільшення науково-технологічного розриву, відтік наукових розробок і наукових кадрів за кордон, занепад фундаментальної науки, зниження рівня міжнародного науково-технологічного співробітництва; відтік наукових кадрів із пріоритетних галузей науки і техніки; зростання масштабів науково-технологічної розвідки зарубіжних держав, міжнародних організацій і мультинаціональних корпорацій.

Табл. 1. Завдання інноваційної та науково-технічної політики¹

Інноваційна політика	Научно-техническая политика
1) забезпечення зацікавленості приватного сектору у фінансуванні інновацій; 2) визначення напрямків економічного розвитку країни; 3) підвищення ефективності використання результатів наукової і науково-технічної діяльності; 4) підвищення конкурентоспроможності національної продукції на світових ринках; 5) модернізація економіки за рахунку переходу на інноваційне рейки; 6) зміцнення обороноздатності країни; 7) підвищення екологічної безпеки та ін.	1) розвиток фундаментальної науки, найважливіших прикладних досліджень і розробок; 2) визначення напрямків розвитку технологічних переваг країни; 3) збереження і розвиток кадрового потенціалу науково-технічного комплексу; 4) інтеграція науки і освіти; 5) розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва; 6) розвиток міжвузівського співробітництва всередині країни; 7) стимулювання кооперації бізнесу і науки та ін.
Завдання по формуванню інституційного середовища	
1) Зниження трансакційних витрат від бюрократичного процесу; 2) підвищення специфікації прав власності в сфері НДДКР та інновацій; 3) формування сприятливого інвестиційного клімату; 4) забезпечення політичної стабільності та економічної свободи; 5) боротьба з бідністю; 6) зниження диференціації доходів; 7) створення і підтримання необхідного рівня конкуренції на ринках та ін.	

¹ В. В. Мельников. Содержание инновационной и научно-технической политики государства при построении национальной инновационной системы. *TERRA ECONOMICUS*. 2012. Том 10. № 4. С. 57.